

Kafka'nın "Die Verwandlung" adlı Öyküsünün Çevirileri Üzerine Bir İnceleme

Tahsin AKTAŞ

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Alman Dili Eğitimi Bölümü, Ankara

ÖZET

Alman Edebiyatı yazarlarından Franz Kafka' nın "Die Verwandlung" adlı öyküsü değişik çevirmenler tarafından Türkçe' ye aktarılmıştır. Bu çalışmamızda bu eserin üç ayrı çevirisini seçtik ve bu çevirileri değerlendirmeye çalıştık. Burada çevirmenlerin çeviri anlayışlarını ve benimsedikleri çeviri kuramlarını bilimsel literatürün ışığında tartıştık.

ABSTRACT

The short story entitled "Die Verwandlung" by the German author Franz Kafka has been translated into Turkish by various translators. In this study we chose three different translations of this work and analyzed them in terms of the translators approaches and theories of translation in the light of the related literature.

Çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından Franz Kafka'nın "Verwandlung" adlı öyküsü değişik çevirmenler tarafından Türkçe' ye aktarılmıştır. Biz bu çalışmamızda Kafka' nın bu öyküsünün çevirilerini yapan çevirmenlerin çeviri anlayışlarını ve onların bu çeviri anlayışlarını belirleyen norm ve kısıtlamaların önemini betimleyici bir yaklaşımla ortaya koymaya çalışacağız. Belirlenen bu hedefe ulaşabilmek için önce çevirmenlerin çeviriye başlamadan önce, eğer varsa ne gibi bir çalışma yaptıkları, yani çeviri süreci öncesi onların normlarının neler olduğu konusunda bilgiler sunulacak, ardından çevirmenlerin çeviri süreci normlarını saptamak için, kaynak metin ile bu metnin çevirileri karşılaştırılacaktır. Kaynak metinle yapılan karşılaştırmalar sonucunda,

çevirmenler tarafından yapılan eklemeler, eksilteler ve kaydırmalar üzerinde durulacak ve bunların nedenleri tartışılacaktır. Böylelikle çevirmenlerin kaynak dil ya da kaynak kültür normlarına mı? yoksa hedef dil veya hedef kültür normlarına mı? daha fazla ağırlık verdikleri anlaşılmalıdır.

Araştırmamızda nesnelliği yakalamamız için, söz konusu eserin farklı dönemlerde, değişik çevirmenler tarafından yapılan birden fazla çevirisini incelememize dahil ettik. Bunlar sırasıyla şöyle:

1. Değişim, Çeviren: Kâmuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul, 1996.
  2. Dönüşüm, Çeviren: Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 1996.
  3. Değişim, Çeviren: Vedat Günyol, Yaba Yayınları, Ankara, 1991.
- Şimdi bu çevirmenlerin çeviri önceki süreçte neler yaptıklarına bakalım.

Şipal'ın çeviri kitabının önsözünde kendi çeviri tutumunu belirleyen herhangi bir açıklama göremiyoruz. Ancak Şipal, çeviri kitabının sonuna Franz Kafka' nın bu öyküsünün Heinz Politzer tarafından yapılan bir yorumunu eklemiştir. Burada Şipal' ın kaynak metnin daha iyi anlaşılması için, metin dışı öğelere de başvurma eğiliminde olduğunu düşünüyoruz.

Cemal ise çeviri kitabına eklediği bir önsözde çeviriye ne amaçla yaklaştığı konusunda bizi aydınlatmaktadır. Cemal bu önsözde kendisinden önce Kafka' nın bu öyküsünün Günyol ve Şipal tarafından Türkçe' ye çevrildiğini ve bu çevirileri beğenmediğinden dolayı değil de, kendisinin Kafka' ya karşı özel tutkusundan dolayı onun bu eserini çeviri yoluyla yorumlamak istediğini belirtmektedir. Cemal çeviri sürecinde nasıl bir yol izleyeceği konusunda herhangi bir bilgi vermemekle birlikte, çeviri kitabının sonuna eklediği son sözde, o da Şipal gibi öykünün oluşumuna ilişkin açıklamalar yapmış ve daha sonra Kafka' nın nişanlısı Felice Bauer'e yine öykünün oluşumuyla ilgili yazdığı mektupları çeviri kitabına ilâve etmiştir. Şipal' a göre daha fazla metin dışı ilâvelere başvurma ihtiyacını duyan Cemal, bu yaklaşımıyla yaptığı çeviride kaynak metin normlarına bağlı kalma sonucunda olası bir anlam bulanıklığını giderme izlenimi uyandırmaktadır.

Günyol da çeviri kitabının başına Vladimir Nobakov' dan bir alıntı eklemiş bu alıntıda Kafka' nın biçiminin açık seçik olduğu, onun bu öyküsünde de bu özelliğin görüldüğü

ve içeriğin çok berrak bir biçimle sunulduğu vurgulanmaktadır. Bu alıntıda vurgulanan "açık seçik" kavramı Günyol' un çeviri anlayışı konusunda bize ip ucu vermekte ve onun çevirisinde, yani hedef dilde kuralcı yaklaşımdan uzak daha esnek bir davranışın söz konusu olacağını çağrıştırmaktadır.

Çevirmenlerin çeviri süreci içindeki normlarını incelemeden önce, kaynak metin ve bu metnin çevirileri konusunda genel bir bilgi vermek gerekir. Franz Kafka tarafından 1915 yılında kaleme alınan kaynak metin 82 sayfa olup, her sayfa yaklaşık 32 satırdan oluşmaktadır. Üç ayrı çevirmen tarafından üretilen hedef metin ise şöyle:

Günyol' un çeviri metninde 80 sayfa ve her sayfada yaklaşık 32 satır, Şipal' ın çevirisinde 70 sayfa 32 satır ve Cemal' in çeviri metninde 80 sayfa ve yaklaşık 32 satır bulunmaktadır. Kaynak metinle karşılaştığımızda, Günyol ile Cemal' in çeviri metinlerinin satır sayısı kaynak metnin satır sayısı ile eşit olduğu halde, iki sayfalık bir eksiklik göze çarpmaktadır. Bu eksiklik azda olsa bu çevirilerde birtakım kısıtlamaların olabileceğini düşündürmektedir. Şipal'ın çeviri metninin satır sayısı ile kaynak metnin satır sayısı her ne kadar örtüşmekte ise de, sayfa sayısı bakımından önemli ölçüde bir eksiklik dikkatimizi çekmektedir. On iki sayfadan oluşan bu eksiklik, çeviride kaynak metnin kimi öğelerinin atlandığını, bir başka deyişle kaynak metin normlarına bağlı kalınmadığını, dolayısıyla burada hedef dil ya da hedef kültür odaklı bir çeviri yaklaşımının söz konusu olabileceğini çağrıştırmaktadır.

Kahramanın bir böceğe dönüşümünü konu alan Kafka' nın bu öyküsü esas itibariyle üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilki Gregor Samsa' nın mesleğiyle, ikincisi ailesiyle, üçüncüsü ise kendi kendisiyle ilişkisini anlatır. Öykünün ilk bölümünde olay, Gregor'un odasında geçer ve yatağının karşısındaki komidinin üzerinde bulunan çalar saatin tik takları işitilir. Öykünün birinci bölümü sabahın altı buçuğundan yedi buçuğuna dek hepsi bir saat sürer ve bir bilinçsizlik durumundan oluşan bir çerçeve içine oturtulur. Bu ilk bölüm Gregor Samsa' nın tedirgin düşlerinden uyanmasıyla başlar, baygınlığa benzer derin bir uykuya daldığı ana kadar devam eder. Şimdi bu bölümün içinden bir paragraf alarak, bu paragrafın yukarıda sözünü ettiğimiz çevirmenler tarafından nasıl Türkçe' ye aktarıldığını inceleyelim ve bununla bu çevirmenlerin çeviri anlayışlarını irdelemeye çalışalım.

Der nächste Zug ging um sieben Uhr; um den einzuholen, hätte er sich unsinnig beeilen müssen, und die Kollektion war noch nicht eingepackt, und er selbst fühlte sich durchaus nicht besonders frisch und beweglich. Und selbst wenn er den Zug einholte, ein Donnerwetter des Chefs war nicht zu vermeiden, denn der Geschäftsdienner hatte beim Fünfuhrzug gewartet und die Meldung von seiner Versäumnis längst erstattet. Er war eine Kreatur des Chefs, ohne Rückgrad und Verstand.

(Kafka, die Verwandlung, s. 10)

Bir sonraki tren saat yedideydi ve bu trene yetişmek istiyorsa iki ayağını bir pabuca sokması gerekiyordu. Üstelik kumaş örnekleri henüz ambalajlarına yerleştirilmemişti. Ayrıca bir kırıklık, bir halsizlik vardı üzerinde. Hem trene yetişse bile, patronunun paylayıcı sözlerini işitmekten kaçınılacak gibi değildi. Çünkü mağazadaki yardımcı kuşkusuz beş treninde kendisini beklemiş, gelmediğini görerek durumu çoktan patrona rapor etmişti. Patronun, zeka denen şeyden nasibini almamış kişiliksiz bir uşağıydı adam.

(Şipal, Değişim, s. 8)

Bundan sonraki tren saat yedide kalkıyordu. O trene yetişebilmek için deli gibi acele etmesi gerekirdi. Üstelik kumaş örnekleri de daha sarılmamıştı. Ve Gregor Samsa kendini hiç de çok dinlenmiş çok canlı duyumsamıyordu. Trene yetişse bile, patronunun bir öfke nöbetine yakalanmasını önleyemezdi, çünkü onu karşılamak için saat beş trenini beklemiş olan ve mağazanın ayak işlerine bakan görevli, onun treni kaçırdığını patrona çoktan haber vermiş olmalıydı. Patronun kayıtsız şartsız uşağı olan bu adamda ne kişilik ne de akıl vardı.

(Cemal, Dönüşüm, s. 12)

Yedide bir tren vardı. Ona yetişebilmek için kendini paralarcasına acele etmesi gerekti. Oysa kumaş örnekleri daha paket edilmemişti. Üstelik, Gregor kendisini pek öyle dinç de hissetmiyordu. Kımıldamaya hiç de isteği yoktu. Hem diyelim trene yetişti. Patron yine de küplere binecekti muhakkak. Ticaret evinin ayak işlerini gören oğlan, Gregor' u beş treninde beklemiş gelmediğini de bildirmişti yüzde yüz. Bu oğlan avanağın, köle ruhlunun biriydi. İşi gücü patrona yardımçılık etmekte.

(Günyol, Değişim, s. 7)

Öykünün birinci bölümünden aldığımız bu kaynak metinde kahramanın zor ve sıkıntılı yaşam koşulları altında, cesaretini kırmadan büyük bir çabayla yaşam mücadelesi verdiği ve ancak böylelikle ayakta kalabileceğine ilişkin bir tablo sunulmaktadır. Şimdi bu tablonun nasıl aktarıldığına bakalım.

Şipal' ın (1996: 8) çeviri metnini kaynak dil metniyle karşılaştırdığımızda hedef dil odaklı bir çeviri anlayışının egemen olduğunu görüyoruz. Değişik bir deyişle Şipal' ın çevirisinde hedef metin normlarının ön planda tutulduğu, dolayısıyla hedef kitle kültürüne yönelik bir aktarım dikkatimizi çekmektedir. Şöyle ki Şipal söz konusu hedef metni üretirken, metni oluşturan tümceleri öykünün genel bağlamını göz önünde bulundurarak aktarmış, aynı şekilde tümcelerde geçen sözcükleri, söz oyunlarını birebir, yani sözcüğü sözcüğüne göre değil de tümce bağlamı içinde yansıttığı anlama göre çevirmeye çalışmıştır. Örneğin Gregor Samsa'nın sabahleyin uyuya kalmasından dolayı iş yerine tam zamanında yetişemeyeceği kaygısını taşıdığını ve bundan dolayı apar topar hazırlanıp hemen yola koyulması gerektiğini belirten şu tümceyi inceleyelim:

"Der nächste Zug ging um sieben Uhr, um den einzuholen, hätte er sich unsinnig beeilen müssen."

Şipal bu tümceyi şöyle aktarmıştır:

"Bir sonraki tren saat yedideydi ve bu trene yetişebilmek istiyorsa iki ayağını bir pabuca sokması gerekiyordu."

Yukarıdaki kaynak tümcenin aktarılışında sorun yaratacak olan sözcük hiç kuşkusuz "unsinnig" sözcüğüdür. Bu sözcük "anlamsız, saçma sapan, abes, delice" gibi düz (denotativ) anlam birimlerini yansıtmaktadır. Dolayısıyla burada, yani kaynak metin bağlamı içinde bu anlamlarda değil de, yazınsal metinlerin gerektirdiği yan anlamda (konnotativ anlamda) kullanılmış olup, acele etme, (beeilen) eyleminin çok ivedilikle yerine getirilmesini vurgulamaktadır. İşte bu sözcüğün hedef dile aktarımında çevirmenden, sözünü ettiğimiz ivediliğin anlamını pekiştiren ve aynı yan anlamı içeren, Koller' in(1987: 187) deyişiyle yan anlam düzeyinde de iki dil arasında bir eşdeğerliğin kurulmasını gerektiren ve hedef dil kültürü içinde yaygın olarak kullanılan bir sözcüğün ya da bir deyimden seçilmesi beklenir. Bu bağlamda Şipal kaynak metinde geçen

"unsinnig" kavramını metin bağlamında yorumlamış ve onu hedef dilde okurun alışık olduğu ve aynı zamanda bir ivediliği belirtmek için kullanılan "iki ayağını bir pabuca sokmak" deyimiyile aktarmıştır. Şipal' ın burada ilgili sözcüğü düz anlamıyla aktarmaması, bize onun hedef dil odaklı bir çeviri anlayışını benimsediğini gösteriyor. Bu anlayışta, Çakır (1992: 40) ve Karadağ'ın (1997: 104) da belirttiği gibi, çevirmen ürettiği hedef metni kaynak metinle sürekli karşılaştırması, kaynak metinde kullanılan her bir dil unsurunu çözümlemesi, onların hedef dildeki yerini, işlevini, iletişimdeki değerini, okur üzerindeki etkisini saptaması, kısaca sürekli hedef dil okur kitlesinin kültürünü ve o kültür içindeki söz varlığını dikkate alması ve ona göre bir aktarım yapması gerekir.

Cemal' in (1996: 12) çevirisinde hedef dil odaklı bir çeviri yaklaşımının ağırlık kazandığını söylememiz güçleşmektedir. Cemal kaynak dil normlarına daha çok bağlı kalmış gibi gözüküyor. Zira o yukarıda irdelediğimiz tümceyi "O trene yetişebilmek için deli gibi acele etmesi gerekirdi" şeklinde Şipal' dan farklı olarak çevirmekle kaynak dilin dizim kurallarına bağlı kaldığını göstermiştir. Kaynak metinde iletilmek istenilen bilgi, kahramanın hedefini belirleyen bir yan tümce ve bu hedefe nasıl ulaşabileceğini açıklayan bir esas tümce düzeneği içinde sunulmuştur. Cemal' in çevirisinde bu düzenek olduğu gibi korunmuş, biçimsel yönden eşdeğerlik sağlanmıştır. Aynı şeyi Şipal' ın çevirisi için söyleyemiyoruz. Çünkü Şipal kaynak metinde hedefi belirleyen yan tümcenin yapılanış biçimini dikkate almamış, onu "trene yetişmek istiyorsa ..." şeklinde bir koşul tümcesiyle aktarmış, bu yaklaşımıyla biçime önem vermediğini göstermiş, hedef dil odaklı bir çeviri anlayışını açığa vurmuştur. Cemal ise, kaynak dilin yapısına dikkat etmekle, kendi çeviri anlayışının kaynak dil odaklı olduğunu kanıtlamıştır.

Cemal' in bu yaklaşımını sözcük düzeyinde de görmek mümkündür. Şöyle ki Cemal, sözünü ettiğimiz tümcede Şipal'ın "iki ayağını bir pabuca sokmak" şeklinde yan anlamıyla aktardığı "unsinnig" sözcüğünü "denotativ" olarak nitelediğimiz, sıradan dil kullanımları için pek elverişli olan düz anlamıyla, yani "deli gibi" terimiyle çevirmiştir. Cemal, ilgili sözcüğü Şipal gibi yan anlamıyla, yani hedef dilde daha yaygın olan bir deyimle çevirmek suretiyle metnin estetik değerinin korunmasını sağlayabilirdi, ama o bu yola başvurmamış, tam tersine adı geçen sözcüğün mantıksal, değişmez somut anlamıyla aktarılmasını yeğlemiş ve böylelikle kendi çeviri anlayışını ortaya koymuştur.

Günyol'da (1991: 7) tıpkı Şipal gibi yaptığı çeviride tek tek sözcüklerin ve tümcelerin birebir karşılıklarını aramaktan ziyade metnin genelinde bir örgünün bir anlam bütünlüğünün oluşturulması yönünde çaba göstermiştir. Kaynak dilin biçimini göz ardı eden, daha ziyade anlama ağırlık veren böyle bir çabayla hedef dil ve kültürünün ön plana çıkarılmak istendiğini anlıyoruz. Günyol bu anlayışa uygun olarak yukarıdaki tümcede kahramanın hareket tarzını belirleyen "unsinnig" sözcüğünün hedef dile birebir aktarılmasından kaçınmış, bu sözcüğün anlamını "kendini paralarcasına" deyimiyile aktarmaya çalışmıştır. Şipal gibi Günyol' da bu yaklaşımıyla yazınsal metinlerin çevirisinde aktarılması gerekli olan ve Göktürk'ün (1986: 40) deyişiyle hiçbir zaman biri diğerine tercih edilmeyen "biçim" ve "içerik" aktarımından, "içeriğe" daha fazla önem verdiğini göstermiş ve böylece geleneksel ya da Tahir' in (1997: 109) deyişiyle kuralcı, sözcüğü sözcüğüne çeviri anlayışına karşı olduğunu ortaya koymuştur.

Çeviri süreci boyunca bu anlayışın Şipal ve Günyol tarafından sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. Örneğin, yine kahramanın durumunu bildiren şu tümcenin çevirisine bakalım:

"... und er selbst fühlte sich durchaus nicht besonders frisch und beweglich"

Şipal bu tümceyi "Ayrıca bir kırıklık, bir halsizlik vardı üzerinde" şeklinde aktarmıştır. Kaynak metinde geçen ve kahramanın genel durumu konusunda bize bilgi veren "frisch" sözcüğü Almanca' da "neşeli, canlı, dinç, diri, zinde" gibi anlamları içermektedir. Aynı tümcede yer alan "beweglich" sıfatı ise "hareketli, canlı, çevik" anlamlarını yansıtmaktadır. Bu iki sıfat tümcede olumsuz bir yapı içinde "sich fühlen" (hissetmek) eylemiyle birlikte kullanılmıştır. Şipal bu tümceyi "O kendisini neşeli ve canlı hissetmiyordu" veya "o kendisini dinç (zinde) hissetmiyordu" şeklinde birebir çevirebilirdi. Böyle sıradan bir anlatım şeklini tercih etmemiş, bilakis yazınsal metinleri sanat katına yükselten ve aynı zamanda halk arasında sıklıkla kullanılan "bir kırıklık, bir halsizlik vardı üzerinde" deyimiyile aktarmıştır. Şipal bu yaklaşımıyla kaynak metindeki dilsel öğelerin hedef dildeki işlevini, iletişimdeki değerini, kısaca hedef kültürü ön planda tuttuğunu göstermektedir.

Cemal ise, kaynak odaklı çeviri anlayışını burada da hissettirmiş, sözünü ettiğimiz "frisch" ve "beweglich" sözcüklerini aktarırken, Şipal'ın yansıttığı mecazî anlamlara başvurma gereğini duymamış, belki de kahramanın içinde bulunduğu stresli ortamı üstü

örtük ifadelerle başvurmadan, daha somut bir şekilde ortaya koymak için, onları düz anlam düzeyinde yani "kendisini çok dinlenmiş, çok canlı duyumsamıyordu" biçiminde yorumlamayı uygun bulmuştur.

Günyol' un çevirisinde söz konusu sözcüklerin geçtiği tümcenin "Gregor kendini pek öyle dinç de hissetmiyordu. Kıvıldamaya hiç de isteği yoktu" şeklinde ikiye bölündüğünü görüyoruz. Günyol' un bu yaklaşımından kaynak metnin biçimsel özelliklerinin arka plana itildiğini ve onun için özellikle metnin anlamının aktarılmasının önemli olduğunu anlıyoruz. Böyle bir yaklaşımı hiç kuşkusuz çevirmen hedef dil odaklı bir çeviri kuramından yana olduğu için benimsemektedir. Bu kuramda, Burcuoğlu'nun (1998: 144) dediği gibi çevirmenin kararlarında çeviriye kural koyucu, normativ yaklaşım yerine betimleyici, yani çeviri ürününü, değişik bir deyişle hedef metni, hedef kültürü esas alan bir yaklaşım ön planda yer almaktadır.

Gregor Samsa'nın sabahleyin işe geç kalışından dolayı patronu tarafından sorguya çekileceğini gösteren "... ein Donnerwetter des Chefs war nicht zu vermeiden" tümcesinde "haddini bildirmek, azarlamak, tenkit etmek" anlamlarına gelen "Donnerwetter" deyimini çevirmenler kendi çeviri anlayışları doğrultusunda hedef dile aktarmışlardır.

Şipal, söz konusu deyim aktarırken, hedef dilde yine okurun alışık olduğu "paylamak" deyimini tercih etmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Şipal, yazınsal metinlerin dilini zenginleştiren bu tür ifadeleri hedef dilde büyük bir özenle seçmekte ve içeriğin bu dilsel unsurlarla aktarılmasına ağırlık vermekte ve aynı zamanda bunlarla hedef dildeki okur kitlesini daha fazla etkileyebileceğini düşünmektedir. Şipal' ın bu çeviri yaklaşımı, Koller' in çeviri anlayışıyla da bağdaşmaktadır. Şöyle ki Koller (1987: 187) okurun zihninde değişik duygu, düşünce ve coşku gibi çağrışımlar uyandıran ve anlatıma güç kazandırmak ve daha etkili olmak amacıyla kullanılan deyimleri, üstü örtük ifadeleri yazınsal metinlerin en önemli biçimsel özellikleri arasında saymakta ve bunların hedef dile aktarımında aynı anlamı yansıtan ve iletişimde yaygın olarak kullanılan ifadelerin seçilmesini ve böylece iki metin arasında yan anlam düzeyinde de bir eşdeğerliğin kurulması gerektiğini savunmaktadır.

Kaynak metindeki "Donnerwetter" deyimini Cemal' in çevirisinde de bir deyimle verilmeye çalışılmıştır. Ancak Cemal' in hedef dilde bu deyime karşılık olarak sunduğu "Trene yetişse bile, patronun bir öfke nöbetine yakalanmasını önleyemezdi" tarzındaki bir anlatım biçiminin hedef dil kültüründe bir deyim niteliği taşımasına rağmen, burada seçilen "bir öfke nöbetine yakalanması" deyimini metin bağlamı içinde bir anlam bulanıklığı yaratabileceği, ilk okumada okurun anlama kapasitesini zorlayabileceği kaygısını taşımaktayız. Bu açıdan söz konusu deyimın okur odaklı bir çeviri kuramına göre aktarıldığını söylememiz güçleşmektedir.

Günyol ise, aynı deyimini aktarırken daha dikkatli davranmış ve onu hedef dilde "küplere binmek" deyiminiyle eşleştirmiştir. Günyol, burada şu ya da bu deyimini değil de hedef dil kültüründe kişinin beklenmedik bir olay karşısında kızgınlığını bildiren "küplere binmek" deyimini özellikle seçmiş ve bununla kaynak dildeki ilgili olayın okur tarafından yanlış anlaşılma olasılığını ortadan kaldırmış ve çeviri anlayışının da bu yönde olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte Günyol' un kaynak metnin normlarına sıkı sıkıya bağlı kalmadığını burada da görmekteyiz. Şöyle ki "küplere binmek" deyimini kaynak metinde birleşik bir tümce düzeneği içinde sunulduğu halde; Günyol hedef dilde metnin bu biçimsel özelliğini göz ardı etmiş, onu iki ayrı tümce şeklinde şöyle aktarmıştır:

"Hem diyelim trene yetişti. Patron yine de küplere binecekti muhakkak".

Günyol bu tümceyi kaynak metnin söz dizim normlarına bağlı kalmış olsaydı, yani Cemal' in yaptığı gibi kaynak dil odaklı bir çeviri yapmış olsaydı, o zaman ilgili tümceyi böyle bir düzenele aktarmayı düşünmezdi. Belki de onu "Trene yetişse bile, patron yine de küplere binecekti" şeklinde çevirebilirdi, ama böyle çevirmemiş, burada da kuralcı yaklaşımdan yana olmadığını kanıtlamıştır.

Şimdi yukarıdaki kaynak metinde Gregor Samsa ile işyerindeki görevli kişi arasındaki olumsuz ilişkiyi dile getiren şu tümcenin çevirmenler tarafından hedef dile nasıl aktarıldığını inceleyelim.

"Der Geschäftsdienstler hatte beim Fünfuhrzug gewartet und die Meldung von seiner Versäumnis längst erstattet."

Şipal bu tümceyi şöyle aktarmıştır:

"Mağazadaki yardımcı kuşkusuz beş treninde kendisini beklemiş, gelmediğini görerek durumu çoktan patrona rapor etmişti."

Şipal'ın bu çevirisinde bir eklemenin yapıldığını görüyoruz. Şöyle ki "gelmediğini görerek durumu ..." ifadesi kaynak metinde yer almamaktadır. Şipal, bu ifadeyi kaynak metinde geçen işe geç kalmak (Versäumnis) ifadesinin yerine kullanmış, dolayısıyla "işe geç kalmak" eyleminden "işe gelmediği" çıkarımını yapmış ve o şekilde aktarmıştır. Görüldüğü üzere Şipal yaptığı eklemelerle birebir (kuralcı) çeviri anlayışından uzaklaşmış, daha ziyade anlama ağırlık vermiş, bir başka deyişle olayların okur tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla, biçimi göz ardı etmiş, içeriği böyle bir yöntemle sunma gereğini duymuştur. Aynı şekilde yukarıda verdiğimiz örnekte Gregor Samsa'nın işyerindeki görevli tarafından patrona şikayet edildiğini belirten "... die Meldung von seiner Versäumnis ... erstattet" ifadesini, Şipal "... işe gelmediğini rapor etmişti" şeklinde üstü örtük bir ifadeyle aktarma ihtiyacını duymuştur. Kuşkusuz burada "rapor etmek" eylemini, Şipal "şikayet etmek" anlamında kullanmıştır. Böyle bir aktarım tarzı bize, onun aynı zamanda yazınsal metinlerde sıradan (gelişigüzel) bir dil kullanılmadığı ilkesine, değişik bir deyişle kaynak dildeki üstü örtük anlatımların, deyimlerin ve benzeri söz oyunlarının hedef dildeki denkleleriyle, yani aynı nitelikleri içeren ifadelerle çevrilmesi gerektiği ilkesine bağlı kaldığını göstermektedir.

Cemal, Gregor Samsa'nın patrona şikayet edilmesi olayını "mağazanın ayak işlerine bakan görevli onun treni kaçırdığını patrona çoktan haber vermiş olmalıydı" biçiminde aktarmıştır. Burada kaynak metnin sözdizimini ve söz konusu bağlamı göz önüne aldığımızda Cemal'ın "haber vermiş olmalıydı" şeklinde sunduğu olayın okurun zihninde bir kuşkunun uyandırılmasını hedefleyen bir anlatım biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Oysa kaynak metinde bu olayın gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin herhangi bir kuşku belirtisi göremiyoruz. Tersine olayın hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde gerçekleştiğini "Der Geschäftsdienstler hatte ... die Meldung von seiner

Versäumnis schon erstattet" tümcesi açıkça göstermektedir. Yani işyerindeki görevli patrona şikayet etme eylemini yapmıştır. Cemal' in çevirisinde bu durumla ilgili bir belirsizlik hakim olmakla birlikte, şikayet etme olayının "haber verme" eylemiyle sunulması okurdu istenilen etkinin uyandırılmasını da güçleştirmektedir. Belki de bu nedenle Şipal "haber vermek" yerine "rapor etmek" eylemini tercih etmiş ve bununla okuru daha fazla etkileyebileceğini düşünmüştür.

Günyol'un çevirisinde ise, Gregor Samsayı şikayet eden görevlinin hedef dile "Ticaretevinin ayak işlerini gören oğlan" deyiimiyle aktarılması dikkatimizi çekmektedir. Bu deyim kaynak dilde "işyerindeki görevli" anlamına gelen "Geschäftsdienner" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Aynı deyim Cemal tarafından da kullanıldığını görüyoruz. Ancak Günyol bu görevliyi Cemal' dan farklı olarak tanımlamış, onu hedef dil kültüründe "sapık erkek çocuk" yan anlamlarını da içeren "oğlan" terimiyle nitelemiştir. Günyol' un kaynak dilde olmadığı halde, işyerindeki görevliyi Gregor Samsa' ya karşı takındığı tavidan dolayı hedef dilde "ayak işlerini gören oğlan" gibi aşağılayıcı bir deyimle nitelemesinin kuşkusuz bir nedeni olmalı. Daha öncede belirttiğimiz gibi özellikle yazınsal metinlerde sıkça rastladığımız bu tür anlatım biçimleriyle okurun konuya daha çok ilgi duyması, onun daha fazla etkilenmesi, anlatıma güç kazandırılması, monotonluğun önlenmesi, kısaca söz konusu metnin estetik değerinin oluşturulması hedeflenmektedir. Bu açıdan baktığımızda Günyol'un özellikle hedef dil öğelerine ağırlık verdiğini ve seçtiği deyimlerle okuru etkilemeye çalıştığını ve anlamı sürekli ön plana çıkardığını söyleyebiliriz.

Örnek olarak aldığımız kaynak metnin son tümcesinde de Gregor Samsa'yı patrona şikayet eden işyerindeki görevlinin karakterini yerici bir bilgi verilmektedir. Bu bilgi kaynak metinde ve Şipal' ın çevirisinde şöyle sunulmuştur:

"Er war eine Kreatur des Chefs, ohne Rückgrad und Verstand."

"Patronun, zeka denen şeyden nasibini almamış kişiliksiz bir uşağıydı adam."

Şipal'ın çevirisinde kaynak metinde söz konusu olan görevlinin karakteri konusunda çizilen olumsuz tablonun hedef dile sanatsal anlatım türleri arasında yer alan bir deyimle aktarıldığını görüyoruz. Bu deyim yazılı ve sözlü iletişim ortamlarında genellikle bir kişinin hoşla gitmeyen bir davranış ve hareketinden dolayı onun

karakterini olumsuz yönde yargılarken kullandığımız "bir şeyden nasibini almamak" deyimidir. Bu deyim Almanca' da kararsız, iradesiz ya da zayıf karakterli anlamlarına gelen "ein Mensch ohne Rückgrad" ifadesiyle karşılanmaktadır. Bu deyim yukarıdaki tümcede "yaratık, alçak herif" gibi aşağılayıcı anlamları yansıtan "Kreatur" ile "akılsız" anlamına gelen "ohne ... Verstand" sözcük düzeni içinde sunulmakta ve bu nitelermelerle birlikte görevlinin Gregor Samsa'ya karşı olan olumsuz tutumu ve davranışı iyice pekiştirilmekte ve böylece onun gerçek karakteri ortaya konulmaktadır. Şipal bu anlatım biçimini hedef dile aktarırken, hedef dilin söz varlığı içinde bu deyiş tarzını karşılayan ifadeleri göz önünde bulundurmuş ve bunların içinden büyük bir özenle okurun en kolay ve en kestirme yoldan anlayabileceği ve aynı zamanda yazınsal bir metin için sanat değeri taşıyan yukarıda belirttiğimiz deyim seçmiştir. Kuşkusuz kendi çeviri anlayışının gereği olarak bunu yapmıştır. Yoksa sözü edilen kaynak tümcede geçen deyim "Adam patronun, karakersiz ve akılsız bir uşağıydı" şeklinde birebir çevirebilirdi. Bu anlatım şekline belki de okurda bir takım çağrışımlar uyandırmaz ve istediği etkiyi uyandırmaz düşüncesiyle başvurmamıştır.

Cemal ise, işyerindeki görevlinin karakterini açıklayan deyim aktarırken, Şipal gibi onu hedef dilde bir deyimle eşleştirme gereğini duymamış, adı geçen görevlinin iç yüzünü "patronun kayıtsız şartsız uşağı olan bu adamda ne kişilik ne de akıl vardı" biçiminde yansıtmaya çalışmıştır. Görüldüğü gibi kaynak metinde çok basit bir düzenele açıklanan karakter tablosu, Cemal' in hedef dilde buna eşdeğer olarak gösterdiği düzenele içinde ancak birtakım söz öbeklerinin de eklenmesi sonucunda sunulmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, Cemal kaynak metindeki bu deyim hem biçimsel hem de içerik yönünden çözümlerken hedef dilde bu deyim her iki boyutuyla örtüşen ve aynı zamanda o dilde deyim olarak kullanılan bir ifadeyle eşleştirilmesinin ve bununla aktarılmasının gerekli olduğunu dikkate almamış ya da bu deyim hedef dildeki dengini bulmada zorlanmış ve bu yüzden onu yukarıda belirttiğimiz düzenele içinde "kayıtsız şartsız" ve "ne ... ne de" söz öbeklerini de eklemek suretiyle deyimsel bir değer taşımayan, daha çok sıradan bir anlatım biçimini çağrıştıran bir yapıyla sunmuştur. Kaynak metnin biçimini bozan bu tür eklemeler ve kaydırmalara yazın çevirisinde kimi zaman anlaşılabilirliğe uğruna başvurulduğunu biliyoruz. Ancak yazın çevirisinde biçimi tamamen dışlayan bir çeviri anlayışının hiçbir değeri olmadığını da unutmamalıyız. İncelediğimiz metnin bütününde Cemal' in genellikle kaynak metnin biçimsel

özelliklerinin aktarılmasına özen gösterdiğini yukarıdaki türde eklemeler ve kaydırmalara pek seyrek başvurduğunu söyleyebiliriz.

Günyol ise, sözünü ettiğimiz deyimın aktarılmasında Şıpal ve Cemal'e göre daha serbest hareket etmiş, benimsediğı çeviri anlayışının gereğı olarak yukarıdaki kaynak metni "Bu oğlan avanağın, köle ruhlunun biriydi. İşi gücü patrona yarıdakçılık etmekti" şeklinde yorumlayarak Türkçe'ye aktarmıştır. Burada da gördüğümüz gibi, Günyol kaynak metnin biçiminden çok bu metinde kullanılan göstergelerin içeriğini ve işlevini esas alarak hedef dilde bunların eşdeğerini aramış ve o dilde bunları karşılayacak mevcut seçenekler içerisinden "avanak" ve "yardakçılık etmek" deyimlerini seçmiş ve böylece söz konusu görevlinin karakterini bu terimlerle nitelemeye çalışmıştır. Bu nitelemelerle okur, görevlinin yapısı ve üstlendiğı görev konusunda kaynak dildekenden daha ayrıntılı bilgiler edinmektedir. Günyol burada biçimden uzaklaşarak böyle ayrıntılı bilgiler verilmesiyle, okur kitlesini sürekli göz önünde bulundurduğunu ve içeriğın onlar tarafından öncelikle anlaşılmasına önem verdiğini göstermektedir. Tüm bu anlattıklarımız onun çeviri anlayışının hedef dil odaklı olduğuna ilişkin görüşümüzü pekiştirmektedir.

Sonuç

Kafka'nın "die Verwandlung" adlı öyküsünün çevirileriyle ilgili yaptığımız bu çalışmada üç farklı çevirmenin çeviri normlarını, çeviri anlayışlarını kaynak dil ve hedef dil odaklı çeviri kuramları ışığında saptamaya çalıştık. Bu amaçla önce çevirmenlerin çeviri süreci öncesinde kendi çeviri anlayışlarını belirlemeye yönelik herhangi bir çalışma yapıp yapmadıklarını araştırdık. Ardından söz konusu öykünün birinci bölümünden bir paragraf aldık ve paragrafı yazınsal bir metin olması nedeniyle hem biçimsel yönden hem de içerik açısından üç ayrı çevirisiyle tek tek karşılaştırdık. Karşılaştırmamızda çevirmenlerin yaptığı çevirilerde gerek sözcük düzeyinde gerekse tümce düzeyinde şu veya bu sözcüğü ya da tümceyi yanlış veya doğru çevirmiş şeklindeki geleneksel bir çeviri eleştiri anlayışını bir kenara bırakarak, onların çevirilerinde neden şu ya da bu anlatım biçiminin kullanıldığını, yahut niçin şu ifadenin değil de bu ifadenin seçildiğini, yapılan eklemeler, eksilteler ve kaydırmaların nedenlerini, başvurulan üstü örtük söz sanatlarının ve deyimlerin gerekçelerini bütün delilleriyle birlikte betimlemeli bir yöntemle irdelemeye çalıştık. Bunu yaparken yazınsal metinlerin kendine özgü yapılanış tarzını, estetik ve sanatsal değerini ve

bunların incelediğimiz metindeki yansımalarının içerikle birlikte hedef dile aktarılması gerektiğini göz önünde bulundurduk. Değerlendirmelerimiz sonucunda Şipal ve Günayın çevirilerinde, Reiss' in da (1971: 7) üzerinde önemle durduğu hedef dil odaklı bir çeviri anlayışının, Cemal' in çevirisinde ise kaynak dil odaklı bir çeviri yaklaşımının ağırlıkta olduğunu gördük.

KAYNAKLAR

- Burcuoğlu, N.K, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü Dergisi, İstanbul ,1998, Caran Kitabevi, s. 137-148.
- Cemal, A., Dönüşüm, İstanbul, 1996, Can Yayınları.
- Çakır, A., G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1992, Cilt 8, Sayı 4 s.34-47
- Göktürk, A., Çeviri Dillerin Dili, İstanbul, 1986, Çağdaş Yayınları,
- Günyol, V., Değişim, Ankara, 1991, Yaba Yayınları,
- Karadağ, A.B, Forum, Türkiye' de Çeviri Eğitimi, İstanbul, 1997, Sen Yayıncılık, s. 101-106.
- Koller, W., Einführung in die Übersetzungswissenschaft, Heidelberg, 1987, Quelle und Mayer,.
- Reiss, K.,Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik Kategorien und Kriterien für Sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen, München, 1971.
- Şipal, K., Değişim, İstanbul, 1996, Cem Yayınları,.
- Tahir, Ş., Forum, Türkiye' de Çeviri Eğitimi, İstanbul, 1997, Sel Yayıncılık.